

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Azizi, M.B.

Citation

Azizi, M. B. (2020, April 9). *Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/87275> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Azizi, M.B.

Title: Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Issue Date: 2020-04-09

Samenvatting

Reflecties op Wereldburgerschap: *In de spiegel van Afghanistan en Nederland*

Deze studie stelt twee hoofdvragen centraal, te weten (1) *Wat zijn de rechtvaardiging en de mogelijke voorwaarden voor wereldburgerschap?* en (2) *Wat is de verhouding van wereldburgerschapsvorming tot het ondernijfs?* Het onderzoek baseert zich op het idee dat burgerschap in de huidige geglobaliseerde wereld meer moet inhouden dan burger zijn van een begrensde natiestaat en aangevuld dient te worden met de notie van de mens als wereldburger begiftigd met universele mensenrechten.

Dit inzicht vloeit voort uit mijn persoonlijke intellectuele reis als politieke vluchteling uit Afghanistan. Daarom zal deze studie benadrukken dat de mondiale politieke gebeurtenissen en de effecten daarvan op Afghanistan de vorming van een democratische rechtsstaat aldaar een belemmering vormen en de vorming zelfs onmogelijk heeft gemaakt. De situatie in Afghanistan moet gesitueerd worden in een complexe geglobaliseerde wereld gekenmerkt door een interdependentieve culturele en politiek veranderlijke leefomgeving. Deze studie onderzoekt of dat deze globale dimensie een onvermijdelijke verbreding en verdieping van het begrip burgerschap vereist, namelijk als wereldburgerschap. De persoonlijke betrokkenheid met het land Afghanistan blijkt ook uit de analyse van de misdaad tegen Farkhunda, die als een tragisch voorbeeld dient voor het falen van iedere poging om vrijheid aan de Afghanen te schenken. Het verhaal van Farkhunda en het schenden van haar rechten wordt gebruikt als toetssteen betreffende de juistheid of relevantie van de kosmopolitische theorieën. Gegeven het feit dat landen niet langer geïsoleerde gemeenschappen vormen maar elkaar steeds vaker beïnvloeden en afhankelijker zijn van elkaar, wordt in de mondiale verhouding het basisprincipe van morele verantwoordelijkheid urgenter. Dit besef geldt niet alleen ten opzichte van de eigen lokale gemeenschap, maar ook ten opzichte van mensen die hier ver van af staan. Daarom is het ook een morele plicht om de stemmen van mensen die in de internationale machtsverhoudingen als ‘zwakkere’ partij optreden, te horen. Als we met de ogen van de mensheid naar elkaar willen kijken, is het een morele plicht om met de pijn van de mens in Afghanistan rekening te houden. We zijn niet slechts verantwoordelijk voor wat we doen, maar ook voor wat we hadden kunnen voorkomen.

De gebruikte methode wijkt af van traditionele filosofische studies, omdat er niet wordt gezocht naar een ideale vorm van wereldburgerschap. Integendeel, de focus is gericht op de concrete belemmeringen van een kosmopolitische maatschappij, de methode is hierbij een mix van wat ik participierend bagage-onderzoek genoemd heb. Dit wil zeggen dat de historische bagage die een onderzoeker met zich meedraagt niet wordt uitgeschakeld, maar een integraal onderdeel vormt van het onderzoek. Dit is ook de reden dat het onderzoek plaatsvindt ‘in de spiegel van Afghanistan en Nederland’. Doordat burgerschap in een bredere mondiale context wordt geplaatst, speelt een comparatieve methode een belangrijke rol, omdat voor het verkrijgen van een groter inzicht betreffende de rechtvaardigheid van samenlevingen zoals Afghanistan en Nederland een vergelijking tussen beide samenlevingen van groot

belang is. Tevens wordt gebruik gemaakt van open interviews, deelname aan open debatten, seminars en conferenties, het geven van workshops over wereldburgerschap, primaire bronanalyse en literatuuronderzoek.

Om het idee van wereldburgerschap uit te diepen ben ik in het eerste hoofdstuk ingegaan op de conceptualisering van burgerschap en wereldburgerschap. In het tweede hoofdstuk heb ik een historisch perspectief op kosmopolitisme gegeven, waarbij steeds de casus van de mensenrechtenschending van Farkhunda als toetssteen is gebruikt. Hoofdstuk drie onderzoekt de betekenis van de natiestaat in verhouding tot burgerschap. Vervolgens wordt de verhouding tussen burgerschap en de constituerende rol van onderwijs in concrete samenlevingen onderzocht in hoofdstuk vier. In het laatste hoofdstuk (5) wordt ingegaan op de relatie tussen onderwijs en wereldburgerschap.

Uit hoofdstuk 1 bleek dat een uitwerking van het concept burgerschap problematisch is. Er kan een algemene kern onderscheiden worden, te weten lidmaatschap en een particulier soort rechten, maar over de invulling hiervan kunnen verschillen bestaan. In de huidige tijd slaat de term vaak ook op soorten sociaal gedrag en ethische attitudes. Dit gaat gepaard met twee concepties van burgerschap, te weten een intrinsieke conceptie en een instrumentele conceptie. Ook is burgerschap een voorwaarde voor een moderne democratie, zowel de basale instituties als de kwaliteiten en attitudes van de burgers. Doordat democratie en burgerschap in de huidige tijd verbonden zijn met een globale conceptie van rechtvaardigheid, zijn er internationale instituties nodig. De instituties moeten globale problematiek kunnen aanpakken en dit wordt moeilijk met een op de natie gegronde theorie van democratie. Dit geeft een kader om wereldburgerschap of kosmopolitisme te begrijpen. Aan de hand van verschillende typologieën is er een overzicht gegeven van wat wereldburgerschap kan behelzen. Dit wijst ook op het gegeven dat er geen eenduidige definitie van kosmopolitisme gegeven kan worden. Het gaat ook niet om wat wereldburgerschap is, maar om wat wereldburgerschap aan de praktijken in de wereld kan bijdragen. Er is wel gekozen een werkdefinitie te geven, zodat er enigszins een beeld gevormd kan worden van wat wereldburgerschap is: *het besef dat je lid bent van een gemeenschap van mensen in de wereld, die niet ophoudt bij de grenzen van de eigen lokale of nationale gemeenschap.*

In hoofdstuk 2 is er een overzicht gegeven van kosmopolitische theorieën door de geschiedenis heen. Deze kosmopolitische ideeën zijn steeds gecontextualiseerd aan de hand van de historische realiteit betreffende burgerschap. De Griekse filosoof Diogenes was voor zover wij weten de eerste denker die expliciet uitdrukking gaf aan het idee van kosmopolitisme, maar hij was niet de eerste met kosmopolitische ideeën. Deze vinden we al in tradities die voorafgaan aan die van de Griekse oudheid, zoals bij de oude Egyptenaren of bij de ideeën van Zarathustra. Hierna zijn de ideeën uit de Griekse oudheid uitgediept. Vervolgens is er ingegaan op het kosmopolitisme van het Romeinse Rijk. Bij middeleeuws burgerschap ziet men dat er een aanzet wordt gegeven voor ons moderne idee van burgerschap. Ook stond de plaats van religie centraal. In de Renaissance groeit dit begrip van stedelijk burgerschap verder uit en in de moderniteit wordt het idee van lidmaatschap vervolgens verbonden met

de natie(staat), waarmee er een wederzijdse relatie ontstaat tussen staat en burger betreffende verplichtingen.

Kant zet de volgende grote stap in de ontwikkeling van het kosmopolitisme. Hij voegt de dimensie *recht* toe aan het kosmopolitisme. Naast het lokale staatsburgerrecht van mensen binnen een volk, het volkenrecht van staten in verhouding tot elkaar, heeft Kant nu ook een derde domein van recht gelanceerd, welke betrekking heeft op politieke eenheid binnen een mondiale, burgerlijke maatschappij. Hij stelt drie artikelen op die als minimale voorwaarden dienen voor een staat ten behoeve van de eeuwige vrede: een burgerlijke constitutie dient republikeins te zijn, het volkenrecht behoort gebaseerd te zijn op een federalisme van vrije staten en het wereldburgerlijk recht behoort beperkt te zijn tot de voorwaarden van algemene gastvrijheid.

Kants theorie heeft invloed gehad op vele filosofen die het begrip van kosmopolitisme verder ontwikkelden. De kosmopolitische theorie heden ten dage gaat verder met de theorie van Kants wereldburgerrecht, maar stelt veelal dat aanpassingen nodig zijn door de geglobaliseerde wereld. Of er nu van een individueel (David Held) of collectief (Iris Marion Young) begrip van recht wordt uitgegaan, of van een wereldorganisatie die toeziet op handhaving van mensenrechten (Jürgen Habermas), of van vluchtsteden die gastvrijheid waarborgen (Jacques Derrida), duidelijk is dat de huidige instituties de mensenrechten en het wereldburgerrecht niet kunnen handhaven.

Hoofdstuk 3 is gericht op de natiestaat. Door de Franse Revolutie is er een nieuw begrip van de naties geïntroduceerd, waarbij staatsburgerschap 'als volk' collectief en soeverein was, wat het onvervreembare recht betekende van zelfbestuur. Dit ging gepaard met de overgang van onderdaan naar burger, wat betekende dat het volk de enige legitimatiebron van de staatsmacht werd, oftewel: de natiestaat. Ook was de verbinding tussen de voorwaarden van staatsgrenzen van natiestaten en democratisch burgerschap eerder een kwestie van historische contingentie dan een noodzakelijkheid. Toegepast op Afghanistan is ondervonden dat het proces van natievorming niet voltooid is, veelal door de interventie van buitenlandse mogendheden, vanuit een verdeel en heers politiek.

In hoofdstuk 4 is onderzocht wat de conditie van burgerschapsonderwijs is in Afghanistan en Nederland. De verhouding tussen burgerschap en de constituerende rol van onderwijs staat hierbij centraal. Aan de hand van beleidsdocumenten en de wettelijke opdracht tot burgerschap is het Nederlandse burgerschapsonderwijs onderzocht. Er zijn vele problemen gevonden betreffende de conditie van het burgerschapsonderwijs in beide landen. Deze analyse van burgerschapsonderwijs in de beide landen stelt mij in staat te onderzoeken hoe de relatie van wereldburgerschapsvorming tot het onderwijs is en hoe wereldburgerschap in de onderwijspraktijk geïmplementeerd zou moeten worden.

In het laatste hoofdstuk (5) wordt de verhouding tussen wereldburgerschap en onderwijs onderzocht. De huidige mondiale situatie vereist een nieuw concept van burgerschap dat in een bredere context geplaatst moet worden dan alleen het klassieke burgerschap van de natiestaat. Dit nieuwe concept is een

moreel type burgerschap, waarbij verplichtingen jegens alle andere wereldburgers aan de orde zijn. Lidmaatschap van een religieuze of etnische groepering kan niet dienen als voldoende basis voor wereldburgerschap, vanwege het principe van neutraliteit. Het zelfstandig denken dient uitgangspunt te zijn. Wereldburgerschap kan alleen gerealiseerd worden als het een centrale plaats krijgt in het onderwijs. Daarom dient burgerschapsonderwijs uitgebreid te worden tot wereldburgerschapsonderwijs waarvoor de mensenrechten de grondslag moeten vormen. Wereldburgerschap dient dan ook in alle vormen van onderwijs onderwezen te worden.

In de conclusie is er vervolgens antwoord gegeven op de twee hoofdvragen. In de *eerste hoofdvraag* zitten twee elementen besloten die van elkaar gescheiden zijn, maar soms in elkaar overlopen, te weten (1) de rechtvaardiging en (2) de mogelijkheidsvoorwaarden. Een rechtvaardiging vormt het *waarom* van (in dit geval) wereldburgerschap: het zijn de redenen waarom wij moeten streven naar wereldburgerschap en waarom dit gezien moet worden als een onvervreemdbaar mensenrecht. De mogelijkheidsvoorwaarden daarentegen vormen het *hoe* van wereldburgerschap: de condities die wereldburgerschap mogelijk maken.

Er zijn vele rechtvaardigingen te geven, waarbij ik de keuze heb gemaakt voor de formuleringen die ik als belangrijk zie. Dit onderzoek acht de volgende formuleringen van een rechtvaardiging als belangrijk:

1. *Geografische structuur van de aarde*: De belangrijkste (en misschien wel minst benadrukte) rechtvaardiging van wereldburgerschap is het eindige karakter van de aarde. Dit impliceert de algemene gastvrijheid die als recht beschouwt dient te worden: het wereldburgerrecht.

2. *Morele verantwoordelijkheid*: Wereldburgerrecht omvat inherent ook een morele rechtvaardiging: mensen hebben een morele verantwoordelijkheid jegens elkaar. We hebben dus verplichtingen jegens onze medeburgers, die vastgelegd zijn in de wetten van de natiestaat, maar onze verplichtingen jegens de medemens zijn hiermee niet uitgeput, omdat deze gebaseerd zijn op universele rechten. Dit impliceert ook een morele verantwoordelijkheid om de aarde leefbaar te houden. Vanwege deze ultieme verantwoordelijkheid hebben we allemaal de plicht om onze blik op de wereld te verruimen. Hiermee pleit ik voor de urgentie van een wereldburgerschap dat zich niet slechts op mensen richt, maar ook op de wereld zelf, dus ook op de dieren en de natuur.

3. *Globalisering*: We leven in een tijd van steeds snellere globalisering, welke implicaties heeft voor de klassieke functies van de staat, die hierdoor herzien moeten worden. Bestaande theorieën blijken niet in staat te zijn de vermeerdering van niet-statelijke actoren en vormen van coöperatie en conflict door de grenzen heen te analyseren, aangezien deze theorieën gericht zijn op de relaties tussen staten. Daarentegen zijn er verschillende gespecialiseerde netwerken en domeinen van regulering, recht, bestuurlijkheid en politiek activisme die over statelijke grenzen heen gaan. Dit vereist een herinterpretatie van de rol van de natiestaat. Hiermee samenhangend is het idee van democratie zelf ook verbonden met de natiestaat, waarbij de herinterpretatie van de natiestaat ook een herinterpretatie van democratie vereist. De instituties die we nodig hebben, passen niet in de op de natie gebaseerde concepties van

democratie. Op dit moment wijzen transnationale organisaties ons op een groot democratisch tekort en hebben ze weinig politieke legitimiteit in de ogen van burgers. Hiervoor is een kosmopolitisch concept van democratie en dus ook van burgerschap nodig. Veel problematiek waar de huidige wereld mee te maken heeft, heeft een globaal karakter. De schaal van problematiek op het gebied van klimaat alleen al vereist een aanpak die niet slechts op lokaal of statelijk niveau in- en uitgevoerd kan worden.

De studie identificeert vervolgens de volgende mogelijkheidsvoorwaarden:

1. *Natiestaat*: Het is noodzakelijk voor wereldburgerschap dat staten in een verhouding van gelijkheid ten opzichte van elkaar staan. In de huidige tijd is dit alleen mogelijk als een staat een natiestaat is. Daarmee is de natiestaat een historisch contingente mogelijkheidsvoorwaarde. Niet alle landen voldoen aan de condities van een natiestaat. Als landen binnen hun eigen constitutie geen burgerrechten kunnen waarborgen, dan wordt het ook onmogelijk om in interstatelijke of globale relaties dergelijke rechten te waarborgen.

2. *Vrij burgerschap*: De vorming van de natiestaat is een belangrijk instrument geweest voor de overgang van onderdaan naar burger. Burgerschap betekende het lidmaatschap van een politieke gemeenschap met daaruit resulterende rechten en plichten, maar het werd ook de dominante identiteit van een natie die zich identificeerde met de staat. Burgerschap werd een universele titel. Het vereist een actieve en toegewijde deelname aan de natiestaat, waarbij de staat expliciet verwachtingen stelde aan de burger, waardoor er een sterke band tussen burger en staat ontstond. In Westerse seculiere staten is de rol van religie in het politieke domein vrijwel uitgespeeld. Een voorbeeld hiervan vormt de ratificatie van de UVRM, een *seculiere* verklaring over de rechten van de mens. Door deze in secularisering gegronde verklaringen kunnen de rechten van *alle* burgers beter gegarandeerd worden. Dit in tegenstelling tot niet-seculiere staten als Afghanistan, waar de burgers als *onderdaan* beschouwd worden waarbij religie bepaalt welke plichten deze onderdanen opgelegd worden. Op basis hiervan kunnen we concluderen dat secularisering noodzakelijk is voor kosmopolitisch burgerschap waarvoor het een *norm* en voorwaarde constitueert. Wereldburgerschap kan alleen gerealiseerd worden als de burgers van de constituerende staten zelf de status van *vrij burger* hebben. Alleen in een democratische seculiere rechtsstaat wordt deze conditie vervuld, omdat alle inwoners gelijk als *mens* behandeld worden, wat gegarandeerd wordt door een gedeelde wetgeving waar de burgers zelf auteur zijn middels een democratisch proces.

3. *Republikeins, Volkenbond, Algemene Gastvrijheid*: Alle mensen die elkaar kunnen beïnvloeden moeten tot een burgerlijke constitutie behoren. Deze burgerlijke constitutie behoort *republikeins* te zijn, gebonden aan het principe van vrijheid van de leden van een maatschappij, volgens de beginselen van afhankelijkheid aan een gemeenschappelijke wetgeving en volgens de wet van de gelijkheid. Het volkenrecht behoort gebaseerd te zijn op een federalisme van vrije staten, wat stelt dat staten, omwille van hun veiligheid, zich met andere staten in een *volkenbond* zouden moeten organiseren. Hier moet het

wereldburgerrecht aan toegevoegd worden, dat beperkt behoort te zijn tot de voorwaarden van *algemene gastvrijheid*.

4. *Kosmopolitisch Concept Democratie*: Aangezien het wereldburgerrecht een inherent universele morele rechtvaardigheid claimt, stopt onze morele verantwoordelijkheid jegens de ander niet bij de grenzen van de nationale staten. Deze eis van de rechtvaardigheid kan slechts beoordeeld worden met behulp van de publieke rede. Het publieke redeneren vormt een wezenlijk kenmerk voor een modern begrip van democratie, waardoor er een nauw verband ontstaat tussen mondiale rechtvaardigheid en democratisch handelen. Hieruit kan men concluderen dat als democratie in een breder perspectief van de publieke rede begrepen wordt, de praktijk van een mondiale democratie *nu* gerealiseerd kan worden.

5. *Onafhankelijke instituties die mensenrechten waarborgen*: Een kosmopolitisch concept van democratie vereist mondiale democratische instituties, die mensenrechten waarborgen en de vrede handhaven. De mensenrechten moeten als het ware een constitutie zijn voor al die landen, met de onbuigzame eis dat alle landen deze mensenrechten *moeten* waarborgen. De constitutie van de deelnemende landen moet dan ook overeenkomen met die van de supranationale wereldorganisatie. Dit betekent dat de VN zich niet slechts moet beroepen op de belangen van de individuele natiestaten, maar dat er een parlement moet komen dat uit zowel wereldburgers als staatsvertegenwoordigers bestaat.

6. *Non-interventionisme*: Het principe van non-interventie betekent *categorisch* dat een staat niet met geweld mag ingrijpen in de constitutie en regering van een andere staat. Het toekennen van een gering recht op interventie op grond van moreel verwerpelijk gedrag betekent dan ook het introduceren van een recht op oorlog. Geweld is en kan alleen legitiem zijn als het zelfverdediging is. Het schenden van het principe van wederzijdse non-interventie heeft tot gevolg gehad dat de bovengenoemde mogelijkhedenvoorwaarde van de natie staat belemmerd is in landen als Afghanistan, waardoor de transformatie van onderdaan naar burger ook niet kan plaatsvinden, laat staan dat dan een wereldburgerlijke samenleving op basis van soevereiniteit en gelijkwaardigheid kan ontstaan.

Omdat de vorming tot wereldburgerschap zowel een leerproces, als het kweken van attitudes behelst, is hier zeker een grote rol weggelegd voor opvoeding en onderwijs. Om deze reden is de *tweede hoofdvraag* gericht op de specifieke rol van onderwijs hierin.

Het is van belang dat wanneer mensen in de wereld zich bewust worden van de opvatting van wereldburgerschap, dan worden ze zich ook bewust van de ethische claim met de daaraan verbonden morele plicht, die alle rationele wezens moeten erkennen. De geldigheid van de morele plicht moet beoordeeld worden door een publiek en beredeneerd onderzoek, gepaard met onpartijdigheid. De rol van het onderwijs volgt uit de maatschappelijke betekenis die het onderwijs heeft, namelijk als de plaats waar de jonge burger leert hoe het kritische (oordeels)vermogen aangescherpt en ontwikkeld kan worden. De leerling moet bewust gemaakt worden van de plaats die hij gaat innemen in de gemeenschap van wereldburgers. De school zou hierbij een veilige oefenplaats moeten zijn voor wereldburgerschap.

Hier moet een nieuw besef gekweekt worden van de verantwoordelijkheid van een ieder jegens alle medemens en niet alleen jegens de burgers van de eigen staat. Wereldburgerschap is immers een aanvulling op nationaal burgerschap en niet een vervanging ervan. Uit de analyse van beleidsstukken in hoofdstuk 4 bleek de noodzaak voor een curriculum betreffende wereldburgerschapsonderwijs. De kern van het probleem van Nederlands burgerschapsonderwijs is namelijk dat het niet de status van een vak noch eindtermen heeft. In hoofdstuk 5 zijn er hiervoor mogelijke oplossingen geboden, die zowel inhoudelijke als organisatorische aspecten omvatten. Voor de vorming van de jonge burger is het nodig om de plaats in de eigen gemeenschap te verwerven, maar wereldburgerschap vraagt wel om een symbiotische verhouding tussen de lokale gemeenschap en de wereldgemeenschap, met een kritische houding naar binnen toe en een open houding naar de rest van de wereld toe.

Er zijn aanbevelingen gedaan betreffende de academische taak, Afghaanse academici, onderwijs en wereldburgerschap, non-interventie, de taak voor de politiek en welke hulp wel.

Afsluitend is het belangrijk, met betrekking tot de conditie van wereldburgerschap, om lessen te trekken uit de situatie van Afghanistan. Omdat Afghanistan een prominent onderdeel blijft van de hedendaagse discussies over vraagstukken van oorlog en vrede en de rol die mondiale mogendheden hierin spelen, zal het toekomstige beleid van de VS en de EU gebaat kunnen zijn bij de resultaten van dit onderzoek. Deze kritisch-filosofische analyse zou een aanleiding kunnen vormen voor nader onderzoek op het gebied van filosofie, sociologie, politicologie, rechten, onderwijswetenschappen en internationale betrekkingen.